

GIL DE ROMA EN EL TRACTAT DE LA GUERRA DE FRANCESC EIXIMENIS

o. El *Dotzè del Crestià* és un tractat polític de 907 capítols on tenen cabuda tots els temes relacionats amb el govern d'una ciutat. Un d'aquests temes és la guerra. Eiximenis hi dedica una atenció especial del capítol 213 al 337, que és el conjunt de capítols que nosaltres anomenem «Tractat de la guerra». L'organització d'aquest tractadet consisteix en una primera part on es parla dels batallants (com ha de ser el prototip de guerrer, com s'ha d'entrenar, etc.) i de les funcions del conestable, i una segona part on es parla àmpliament dels quatre tipus de batalla: la batalla campal, la mural, la personal i la naval.¹ L'objectiu d'aquesta comunicació és assenyalar que el *De regimine principum* de Gil de Roma va ser una font directa per a alguns passatges d'aquest «Tractat de la guerra».

Tothom que ha volgut parlar de les fonts del *Dotzè* s'ha referit, ni que sigui de passada, al *De regimine principum* com a possible font important (i més sabent que a la biblioteca d'Eiximenis hi havia una còpia d'aquesta obra, Monfrin 1967). En els darrers anys, David Guixeras ha estudiat i confirmat els lligams que hi ha entre l'obra de Gil de Roma i el *Regiment de la cosa pública* del mateix Eiximenis. No és cap novetat, doncs, anunciar ara que dins d'una obra com el *Dotzè* podem trobar la influència de Gil de Roma, però considero que sí que ho és trobar aquesta influència dins uns capítols de temàtica tan particular.

Gil de Roma, de l'orde de sant Agustí, va escriure el *De regimine principum* per al futur Felip el Bell entre el 1277 i el 1279. S'inclou, com el mateix nom indica, dins el gènere dels regiments de prínceps, de llarga tradició medieval, i va tenir un èxit i una difusió molt notables. Està dividit en 3 llibres: el primer llibre (55 capítols) parla de la figura del príncep, el segon (66 capítols) està dedicat al govern de la seva família, i el tercer (79 capítols) al govern de la comunitat. La tercera part

1. En el meu treball de recerca de doctorat (Lorca 2003), que s'emmarca en el projecte d'edició de les *Obres de Francesc Eiximenis* (BFF2002-03390) que està duent a terme la Universitat de Girona, faig una petita introducció explicant breument com s'estructura el «Tractat de la guerra» i quins són els seus continguts.

d'aquest tercer llibre tracta de com governar la comunitat en temps de guerra. Són 23 capítols on es resumeixen molts dels continguts del *De re militari* de Vegeti, obra de referència en matèria militar durant tota l'Edat Mitjana, però on també trobem alguns afegits personals.

Malgrat que és més que probable que Eiximenis hagués llegit i coneguts bé el *De re militari* de Vegeti, quan li sembla oportú, aprofita les versions o reelaboracions de l'obra vegeciana fetes per Gil de Roma. Cal deixar molt clar que el nostre autor no copia ni té la mateixa voluntat sintetitzadora que Gil de Roma i que aquest aprofitament de material passa en unes ocasions concretes. Només cal adonar-se que els 125 capítols que té el «Tractat de la guerra» no poden sorgir dels 23 del *De Regimine*. Eiximenis, a part de Vegeti i Gil de Roma, també té present Frontí, material procedent de cròniques històriques i altres fonts que s'hauran d'anar identificant.

1. Vegem, més concretament, quin ús fa Eiximenis de Gil de Roma a través de tres exemples diferents. El capítol 282 del «Tractat de la guerra» (Annex 1) és l'exemple més clar de relació directe que en ocasions s'estableix entre el *De regimine principum* i el mateix «Tractat». L'estructura del capítol 282 és idèntica a la del capítol XIII de la tercera part del llibre tercer de Gil de Roma (a part de l'últim paràgraf que sembla un afegit molt de l'estil d'Eiximenis) en detriment del capítol XII del llibre primer del *De re militari*. El tema dels dos capítols és exactament el mateix, que és millor «ferir punyent que tallant», però el capítol del *Dotzè* segueix fidelment l'exposició que trobem al *De regimine*: es mantenen els mateixos cinc arguments que proven que és millor ferir «punyent» i també el mateix ordre. En definitiva, el capítol 282 és un calc del capítol XIII. ¿Per quina raó Eiximenis pot preferir el capítol de Gil de Roma al de Vegeti si la font primària és el *De re militari* i hem quedat que el nostre autor coneixia les dues obres? És per una qüestió pràctica i que defineix molt bé l'essència mateixa del *Dotzè del Crestià*: Eiximenis, amb el seu esforç de difondre el major nombre de coneixements possibles, tria el text que conté més informació. Així de senzill! En efecte, el capítol del *De regimini*, sense desviar-se de la idea central que ens ofereix el capítol de Vegeti, aporta una quantitat més gran d'informació i també una major contemporaneïtat, d'aquesta manera Eiximenis el fa seu (no esmenta mai el nom ni l'obra de Gil de Roma) i l'integra dins la seva obra.

2. Un altre exemple d'utilització del text del romà per part d'Eiximenis és el següent. Aquí no es tracta d'un capítol calcat sinó d'un passatge més llarg.

Els capítols 222-228 del «Tractat de la guerra» formen un petit bloc temàtic dedicat a la selecció i formació dels guerrers. Aquí trobem un seguiment bastant fidel als primers capítols del *De regimine principum*, que a la vegada són una adaptació,

amb molt poques variacions, del llibre primer del *De re militari* de Vegeti, que està dedicat precisament, a la selecció i a la formació dels guerrers. Aleshores Eiximenis aprofita en bona mesura l'exposició de Gil de Roma. I és que a part d'alguns canvis que es veu obligat a fer i algun afegit que creu oportú, per què no mantenir les explicacions clares i rigoroses d'un ja reconegut mestre com Gil de Roma?

Amb l'esquema de l'Annex 2 comprovem que els continguts dels capítols 2-8 del *De regimine* els trobem als capítols 222-228 del «Tractat de la guerra». Però a més, no podem considerar una simple casualitat que l'ordre de les activitats que els joves han de practicar (c. VI i VII) sigui el mateix a ambdues obres, i més si tenim en compte que al *De re militari* de Vegeti l'ordre de les activitats és: 1) ordre en l'estol, 2) córrer, 3) saltar, 4) nedar, 5) portar més pes, 6) entrenar amb pals clavats, 7) ferir amb la punta i no amb el tall, 8) practicar l'exercici de «l'armadura», 9) tirar fletxes i sagetes amb arcs, 10) tirar amb fona, 11) amb javelines de plom, i 12) pujar ràpid a cavall. Veiem com tant en el *De regimine* com en el «Tractat», la natació apareix després de la pràctica de l'equitació (ordre que com acabem de veure no es correspon amb la font principal); segonament, no hi trobem cap referència a l'exercici de «l'armadura» (per ser un tipus d'entrenament desfasat en el temps), i finalment, trobem que la qüestió de ferir amb la punta i no amb el tall ha estat suprimida d'aquesta enumeració i traslladada a un capítol separat per més endavant (c. XIII en el *De regimine* i c. 282 en el «Tractat»). Si això no fos poc, tenim que el contingut del capítol IV del *De regimine*, que no prové de cap capítol de Vegeti (aquest factor és importantíssim), el trobem esquematitzat dins el capítol 226 del *Dotzè*. [veure Annex 3: Gil de Roma desenvolupa els vuit punts al llarg d'aquest capítol IV, i per contra Eiximenis només els anuncia dins la seva sèrie de 15 factors sobre els inconvenients del fet de les armes].

I finalment destacar aquest petit però significatiu element. En parlar de com ha de ser físicament un bon cavaller, al final del cap. III del *De regimine* es diu:

videmus enim leones animalium fortissimus habere magna brachia, et latum pectus.

I al final del cap. 225 del «Tractat» trobem:

e aquests accidents són aquells del leó, qui és quaix semblant en quant pot pertànyer a la sua espècie

Massa coincidències per pensar que Eiximenis no té molt present l'obra de Gil de Roma.

Ara bé, també s'ha de dir que Eiximenis no copia al peu de la lletra: el contingut dels capítols 223 i 224 no el trobem al *De regimine*; a més, afegeix a l'enumeració de les activitats que han d'aprendre els joves dos exercicis més (aprendre a cridar alt

i acostumar-se a portar cimeres en els elms i bacinets) i finalment hem de destacar un canvi que va molt en consonància amb el pensament propi de l'autor. Eiximenis diu que els homes «populars» no serveixen pel fet de les armes. Ho diu categòricament, sense opció al dubte, mentre que en el *De regimine* la qüestió es planteja diferent; s'esmenten les qualitats (es diu, encertadament, que Vegeci prefereix els homes del camp perquè suporten millor els grans esforços i les condicions adverses) i els defectes de la gent rural i s'acaba suggerint una solució. Els nobles, que estan dotats d'un sentit de l'honor i d'una cultura que els pagesos no tenen, formaran el cos de la cavalleria i els pagesos seran la infanteria. Eiximenis, en aquest capítol 225, descarta els homes del camp per a qualsevol activitat guerrera, però més endavant no és tan estricte i diu que els pagesos poden anar a la guerra en qualitat de peons, sense arribar al nivell de la infanteria o d'homes armats a peu.

Acabem de veure amb profunditat els capítols II-VIII del *De regimine principum* perquè formaven un bloc temàtic (selecció i entrenament dels guerrers) que, com hem comprovat, Eiximenis anava seguint molt d'aprop.

3. I acabaré amb un últim cas, que a més, ens ensenya la manera com Eiximenis va confeccionar el seu *Dotzè*. En el capítol xxiii i últim del *De regimine*, Gil de Roma parla de la batalla naval. En la segona part d'aquest capítol es donen 10 tàctiques per afrontar una batalla per mar. Totes aquestes tàctiques surten en els capítols 333 i 334 del «Tractat», en el mateix ordre que en el *De regimine* però no consecutivament, és a dir, 5 en el capítol 333 i 5 més en el capítol 334, barrejades amb altres tàctiques que proposa Eiximenis. D'aquestes 10 tàctiques, n'hi ha algunes que estan presents al *De re militari*, però les que no hi són, continuen apareixent al «Tractat» (Annex 4). No obstant això, algunes tàctiques que apareixen al *De re militari* hi són al «Tractat» però no en el *De regimine*. Per la qual cosa, i com a conclusió final, podem dir que Eiximenis estava fent servir, com a mínim, els dos textos, i que això va ser fruit del seu afany per compilar i divulgar el màxim de coneixements possibles.

JORDI LORCA
 Institut de Llengua i Cultura Catalanes,
 Universitat de Girona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- HYERONYMUM 1607: Giles de Roma, *De regimine principum Libri III*, ed. F. Hieronymum Samaritanum, Roma, 1607; ed. facsímil: Scientia, Aalen, 1967.
 LORCA 2003: Jordi Lorca, *El «Tractat de la guerra» del Dotzè del Crestià. Estudi introductori, edició crítica i anàlisi ecdòtica dels capítols 213-266*, treball de recerca de doctorat, Universitat de Girona.

MONFRIN 1967: Jacques Monfrin, «La bibliothèque de Francesc Eiximenis (1409)», *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, 29, 447-487; reed. a *Studia Bibliographica*, Girona, Col·legi Universitari-Diputació de Girona, 1991, 241-276.

NISARD 1849: M. Nisard, *Végèce*, Paris, J.J. Dubochet, Le Chevalier et comp. Editeurs.

ANNEX I

[282]

CAPÍTOL CCLXXXII²*Qual manera de farir és millor en les batalles*

Determenaren los antichs e grans batallers passats que molt més valia ferir los contraris punyent que tallant per les rahons següents.

La primera és car aquell qui talla, ans que devall lo coltell o espasa a la carn, ha a ffer gran ubertura en lo gorniment que talla del contrari, mas aquell que fer puyent fort poch tall li és bastant a ffer gran nafre en l'altre, metent la arma ab què fer en pregont d'aquell que fer.

La segona és car aquell qui fer tallant en lo cors del contrari, ans que li faça plaga mortal dins lo cors en pregont, li ha a tallar molta carn e molts ossos. Mas aquell qui fer punyent, sens trencar negun hós, pot tant pregont metre la arma [164v] ab què puny que la plaga serà mortal. Pren eximpli d'aquell qui vol ferir negú al cor e veuràs que, si-l fer tallant, ans que li toch lo cor, haurà a tallar molta carn, e de tal part porà venir que axí mateix haurà a tallar molts òssos de la esquena e del costat; mas, si ffer punxant ab un pich, sens trencar os, se-n porà entrar fins al cors sens gran difficultat.

La III, car lo qui-s veu ferir tallant abans se pot guardar del colp cubrent-se o lunyant que no fa aquell qui és ferit punxant, com veja levar lo braç a aquell qui-l vol ferir e, après que l'ha levat, lo y veja descarregar. E com diu Vegeci: Colp qui sia fet punxant, si-s vol ab daga, o ab lança o ab punxó, ja és fet ans que sia regonegut.

La IIII, car ferir tallant és molt major treball que punxar, per lo gran moviment del braç qui talla, e ha més a ffer que aquell qui punxa e més resistència troba.

La quinta, car lo firent, tallant, se descobra lo costat dret e dóna ocasió al seu contrari que-l nafre per lo costat. Mas aquell qui fer punyent tostemp està tot tancat.

Per aquestes rahons los romans, antigament, quant senyorejaven lo món, tostemp ferien punxant e-s treyen escarn d'aquells qui combatien tallant, segons que posa Vegeci.

Mas diràs tu: Què profita lo punxar llà on és tot cubert de ferre e de armes provades? Respós lo gran cavaller Scipió Romà que lo punxar contra lo bé guarnit profita faldejant-lo, car les faldes té poques, entre les quals e la carn ha espay que ferre no pot tancar en l'om armat. E profita a esvahir per la cara, qui, encara que sia cuberta, emperò ab bona punxada reb gran girada e moviment de coll, qui tabuxa l'om; e profita per peus e per mans e per cames firent, e detrás encalçant l'altra posant lo puntó entre cuyraça e cuyraça, e per lo coll entre la gorgera e la carn.

2. Ofereixo una edició provisional d'aquest capítol a l'espera que ben aviat pugui acabar de confeccionar l'edició crítica completa d'aquest tractat.

A continuació, el capítol XII del llibre primer del *De re militari* de Vegeti, que parla del mateix tema (Nisard 1849: 665):

Non cæsim, sed punctim ferire docendos tirones

Præterea non cæsim, sed punctim ferire discebant. Nam cæsim pugnantes non solum facile vice-re, sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quovis impetu veniat, non frequenter interficit: cum et armis vitalia defendantur, et ossibus. At contra puncta, duas uncias adacta, mortalis est. Necesse est enim, ut vitalia penetret, quidquid immergitur. Deinde dum cæsa infertur, brachium dextrum latusque nudatur. Puncta autem tecto corpore infertur, et adversarium sauciat ante quam videat. Ideoque ad dimicandum hoc præcipue genere usos esse constat Romanos. Dupli autem ponderis illa cratis et clava ideo dabantur, ut, cum vera et leviora tiro arma sumpsisset, velut graviore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret.

I ara el capítol XIII de la tercera part del llibre tercer del *De regimine principum* (Hyeronimum 1607: 590-591):

Quod deridendi sunt in bello omnes percutientes cæsim, et quod eligibilis est percutere punctim.

Ostendo qualiter sunt acies ordinandæ et construendæ, reliquum est ostendere qualiter pugnantes percutere debeant, utrum eligibilis est percutere cæsim vel punctim. Possumus autem quinque vias ostendere, quod deridendi sunt percutientes cæsim, et eligibilis est percutere punctim. Prima sumitur ex prohibitione armorum. Secunda ex resistentia ossium. Tertia ex providentia vulnerum. Quarta ex fatigatione membrorum. Quinta ex detectione percutientium.

Prima via sic patet. Nam quanto ensis aut gladius plus capit de armis, tanto propter armorum resistentiam difficilius itur ad carnem. Inde est quod bellorum experti dicunt pugnantes semper debere habere loricas amplas ita, ut annuli loricarum se constringant: quia quanto illi annuli magis sunt compacti, tanto oportet plures ex eis frangere ut vulnera noceant. Sic quia percutientes cæsim oportet plus de armis incidere quam percucientes punctim ut ergo vulnus perueniat citius ad carnem, magis est eligibile percutere punctim, quam cæsim. Modica autem armorum incisio sufficit ad lædendum carnem percutiendo punctim, quæ non sufficeret si percuteretur cæsim.

Secunda via ad inuestigandum hoc idem, sumitur ex resistentia ossium. Nam et si quis quasi inermis existeret, in percussione cæsim priusquam perueniretur ad cor vel ad membra vitalia, oporteret magnam plagam facere et multa ossa incidere: sed percutiendo punctim duæ viciæ sufficiunt ad hoc ut fiat plaga mortalis, et sit lethale vulnus. Considerare quidem debemus, quod quicquid est hosti nocivum, secundum quod huiusmodi, est nobis proficuum: ideo in exercitu ubi quæritur mors aduersariorum, percutiendum est punctim, quia sic feriendo citius infligitur plaga mortifera.

Tertia via sumitur ex providentia vulnerum. Nam quanto hostis magis vulnera providet, magis potest se protegere, et citius potest illa vitare: quia iacula præuisa minus lædunt. In percutiendo autem cæsim, quia oportet fieri magnum brachiorum motum prius quam infligatur plaga, aduersarius ex longinquo potest providere vulnus, ideo magis sibi cauere potest et cooperire se ictibus. Ideo ait Vegetius, quod punctim percutere aduersarium sauciat antequam videat. Vnde

hoc genere percutiendi potissime vsi sunt Romani. Deridebant enim Romani milites, omnes percutientes cæsim, quia et ipsi semper volebant percutere punctum.

Quarta via sumitur ex fatigatione membrorum. Inter cetera enim in bellis est hoc potissime attendendum: vt pugnantes absque nimia fatigatione sui possint nimis aduersarios lædere. Nam si bellantes nimis se fatigent, non valentes laborem illum tolerare, de facili dimittunt aciem, et conuertuntur in fugam. Quare cum percutiendo cæsim propter magnum motum brachiorum insurgat ibi magnus labor, punctim vero feriendo modica fatigatio sufficiat, elegibilis est percutere punctim, quam cæsim. Cæsa enim percussio quouis impetu veniat rato occidit, sed puncta modico impetu inflincta, facit lethale vulnus.

Quinta via sumitur ex detectione percutientis. Nam bonus bellator, si potest, sic debet aduersarium lædere, vt tamen ipse non lædatur. Omnis ergo ille modus percutiendi est magis eligendus, secundum quem feriens minus discooperitur et detegitur; quia sic feriendo, minor læsio ei potest accidere. Quare cum percutiendo punctim etiam tecto corpore possit nimis aduersarius lædi, melius est percutere punctim quam cæsim. Percutiendo enim cæsim oportet eleuare brachium dextrum: quo eleuato dextrum latus nudatur et discooperitur, et datur hosti via, vt possit nos lædere. Nam leuius infertur læsio et nocumentum corpore nudato, quam tecto.

ANNEX 2

Tractat de la guerra**De regimine principum**

222) terres i regions que favoregen al cavaller

I ii) quæ sunt regiones illæ in quibus meliores sunt bellatores,

223) quals gents són per natura mils dispòsites a armes

no hi ha correspondència

224) tenir en compte: costil·lació, complexió, inclinació, exercici, ajuda de coses naturals

no hi ha correspondència

225) els hòmens populars no són bons en armes

I v) qui sunt meliores bellatores, an vrbani et nobiles, vel agricolæ et rurales

officis adequats

II ii) ex quibus artibus eligendi sunt homines bellicosi

senyals físics

II iii) ex quibus signis cognoscere possumus homines bellicosos

226) avear los jóvens

I III) in qua ætate assuescendi sunt
iuvenes ad opera bellica

inconvenients del fet de les armes

IV) quæ et quot habere debet homines
bellicosi vt be ne pugnent, et vt
eos strenue bellare contingat

227) en què deu hom exercitar los jóvens

1) ordre en l'estol, 2) córrer, 3) saltar

cap.VI.- quod in opere bellico, nimium valet
exercitatio armorum, et quod ad
incedendum gradatim et passim, et ad
cursum, et saltum exercitandi sunt bellatores.

4) portar més pes, 5) entrenar amb pals clavats

6) tirar fletxes, sagetes amb ballestes i arcs,

7) la fona, 8) la massa i pilota de plom,

9) pujar ràpid al cavall, 10) nadar

(11) bramar alt, 12) portar cimeres als bacinets)

cap.VII.- quod non sufficit ad incedendum
serio et gradatim et passim ad
cursum, et saltum exercitare
bellantes, sed sunt plura alia ad quæ
exercitandi sunt homines bellicosi

228) a on s'ha d'establir un campament,

quina forma ha de tenir i com s'ha de construir

VIII) quod utile est in exercitu facere
fossas et construere castra, et qualiter
castra sunt construenda, et quæ
sunt attendeda in constructione castrorum

ANNEX 3

Fragment del capítol 226 del *Dotzè* (Lorca 2003: 33-34):

Mas que axí sia, que la art d'armes sia difícil e ab grans càrrechs, appar-ho si attens als següents punts. Lo primer és car aquí va perill de cors e de ànima a perdre en un punt. Lo II, que per vergonya del món cové al cavaller de ffer ultra poder. Lo III, que d'armes e d'amors a un plaher cent dolors. Lo IIII, que qui armes porta ha a portar gran càrrech de ferre. Lo quint, que ha a ssofferir grans e continus moviments de son cors e de sos membres. Lo VI, que ha a portar grans engoxes e terrors en lo cors. Lo VII, que ha a tenir gran mesura en son menjar e beure. Lo VIII, que ha sovín e a vegades per gran temps mal menjar e mal beure e mal jaure. Lo VIII, que ha a avorrir si mateix e sa pròpria vida, e sovín per tals de qui haurà mal guardó. Lo X, que no avorrescha escampament de sanch, axí en sa persona com en altre. Lonzè, haver indústria de farir agudament los altres e de guardar si mateix que no prena mal. Lo XII, és prear axí com a mort haver a ffògij lejament. Lo XIII, haver a portar grans despeses e desmesurades per comportar si mateix e los altres. Lo XIII, haver a comportar moltes vils e leges companyies de molts mals hòmens. Lo XV, haver a lezar sa casa en gran risch e en mal estament.

Del punt 4 fins el 12 trobem les característiques del capítol iv del *De regimine principum*, quan parla de les condicions que ha de tenir un bon guerrer (Hieronimum 1967: 564):

Primo enim oportet pugnativos homines posse sustinere magnitudinem ponderis. Secundo posse sufferre quasi assiduos membrorum motus, et labores magnos. Tertio posse tolerare parcitatem victus. Quarto non curare de incommoditate iacendi et standi. Quinto quasi non appetiari corporealem vitam. Sexto non horrere sanguinis effusionem. Septimo habere aptitudinem, et industriam ad protegendum se et feriendum alios. Octauo verecundari et erubescere eligere turpem fugam.

ANNEX 4

«Tractat de la guerra», edició provisional

Capítol 333

La x és haver còpia de sagetes amples qui tyren contra la vela dels enamichs per tal que lo vent ne pas e no puxen ten fort navegare ne fugir ne escapar.

Capítol 334

Sizenament, deu hom gitar, ço dix, contra los enamichs vexells de calç viva polvoritzada qui-ls don pels hulls, per tal que no-s vegem a combatre o que si-s mouen axí ab los huylls tencats o endolrats per la cuytura de la calç viva que cagen en l'aygua.

Setenament, ensenya que hom haja vexells plens de sabó e que hom los git en aquell loch o lochs per los quals los mariners van defanents la nau, per tal que fermant aquí los peus alisen en lo sabó e cagen en la mar.

Vuitenament, dix que deu hom haver hòmens qui sàpien retenir l'alenda dejús aygua per bona peça e detràs lo vexell salten en la mar ab una bona berrina e faça-hi molts forats dejús, en lo freu qui és entre la proha e la çentina, car aquí-s pot meyns conèxer lo forat com totstemp aquell freu sia pler de roba. E lavors l'aygua axí entrant fa perir lo vexell e negar los hòmens

De regimine principum (Hieronimum 1967: 622-623):

[Capítol xxxiii]

Quinto in bello nauali habenda est copia ampliarum sagittarum, cum quibus scindenda sunt vela hostium. Nam velis eorum perforatis, et non valentibus retinere ventum [...]

Octavo in nauali bello est hæc cautela attendenda: vt de calce alba puluerizata habeant multa vasa plena, quæ ex alto sunt proiecienda in naues hostium, quibus ex impetu proiectis, et fractis eleuatur puluis (vt supra diximus in bello terrestre) et subintrat hostium oculos, et adeo offendit eos vt quasi caeci videre non possint: quod in bello nauali est valde periculosum, quia ex omni parte bellantes in tali bello vident sibi imminere mortem quare si oculi bellantium in tali pugna

ex puluere calcis sic offenduntur, vt videre non possint; de facili vel perimuntur ab hostibus, vel submerguntur in aquis.

Nona cautela est habere multa vasa plena ex molli saponem, quo cum impetu projicenda sunt ad naues hostium; et hoc super loca illa, in quibus contingit hostes existere ad difendendum naues. Nam vasis illis con fractis in huiusmodi locis, loca illa per saponem li quiam redduntur adeo lubrica, quod hostes ibi ponentes pedes statim labuntur in aquis.

Est etiam et decima cautela quasi perniciosior omnibus alijs. Nam reperiuntur aliqui marinarij, qui diu sub aquis durare possunt: nautæ igitur debent se serio ordinare contra nauem hostium, et clam post tergum debent aliquem emittere diu valentem durare sub aquis; qui accepto penetrati sub aquis debet accedere ad hostilem nauem, et eam in profundo perforare, faciendo ibi plura foramina, quae foramina ab hostibus reperiri non poterunt, cum per ipsa cœperit abundare aqua, qua abundante, et hostes, et nauem periclitabit.